

Porzana parva

(Scop., 1769)

Zielonka

Rzqd: żurawiowe, rodzina: chruściele.

Status występowania w Polsce

Bardzo nieliczny ptak lęgowy.

Opis gatunku

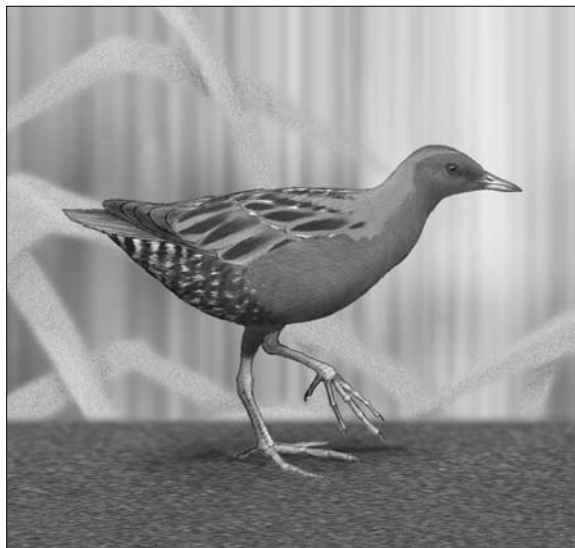
Niewielki ptak wielkości szpaka. Wymiary: długość ciała 18–20 cm, rozpiętość skrzydeł 34–39 cm. Masa ciała bardzo zmienna, w zależności od pory roku i płci: 30–72 g. Samiec na ogół jest cięższy od samicy. Różnice między płciami dotyczą również ubarwienia upierzenia: u samca wierzch ciała włącznie z głową jest oliwkowobrunatny, boki głowy, szyi, pierś i brzuch są popielatoniebieskawe, a pokrywy podogonowe i podbrzusze czarne, poprzecznie biało pręgowane. Samica jest jaśniejsza, wierzch ciała ma ubarwiony podobnie do samca, ale spód jest kremowy, z żółtawym, rzadziej rdzawym nalotem. Na wierzchu ciała występuje nieznaczne białe plamkowanie. Ptaki dorosłe mają zielonkawe nogi i żółtawozielonkawy dziób, czerwony u nasady. Pisklęta są czarne, z zielonkawym połyskiem, dziób mają różowawo- lub żółtawobiały, nogi brunatne. Młode ubarwione są ogólnie nieco ciemniej, brązowoszare z wierzchu, z białymi plamkami, od spodu jaśniejsze, beżowe, z pręgami w części podogonowej, dochodzącymi po bokach ciała do szyi. Nogi są koloru jasnobrunatnego i podobnego koloru jest dziób, bez czerwonej nasady.

Możliwości pomyłki z innymi gatunkami

Samice oraz młode zielonki są dla mniej wprawionego obserwatora nieco podobne do kropiatki *Porzana porzana* (A119), są jednak nieco od niej mniejsze i różnią się ogólnym tonem ubarwienia, a zwłaszcza brakiem jasnych, gęsto rozmieszczonych kropek na całej piersi, brzuchu i głowie, tak charakterystycznych dla kropiatki. Ponadto zupełnie inne są głosy godowe samców obu tych gatunków – zielonka odzywa się serią opadających kilku–kilkunastu tonów, podczas gdy samiec kropiatki odzywa się pojedynczymi, jednostajnymi tonami, przypominającymi krótkie gwizdy. Samiec zielonki przypomina kolorystycznie także dorosłego wodnika *Rallus aquaticus* (A118), który jest jednak znacznie większym chruścieniem z długim czerwonym dziobem, lekko zagiętym ku dołowi.

Biologia**Tryb życia**

Aktywna głównie o zmierzchu i nocą. Dzień spędza ukryta w szuwarach i bardzo niechętnie zrywa się do lotu. Jako gatu-

nek silnie terytorialny występuje w rozproszeniu. W trakcie wędrówek i zimowania najczęściej spotykano pojedyncze ptaki.

Lęgi

Przyłot na lęgowiska następuje w połowie kwietnia, a wyjątkowo na początku tego miesiąca, jakkolwiek ostatnie ptaki przylatują jeszcze w maju. Jest gatunkiem terytorialnym. Największą aktywność wykazuje o zmierzchu i w nocy. Terytorialne samce najintensywniej odzywają się w 1. połowie maja. Mogą być wyprowadzane dwa lęgi w roku, w związku z tym składanie jaj może trwać od maja do końca lipca. Gniazdo zielonka zakłada w starych kępach trzciny, tuż nad wodą, ale niekiedy na wysokości 1,5 m. W zniesieniu znajduje się 6–9 jaj (4–11). Wysiadywanie trwa 21–23 dni. Pisklęta są zagniazdownikami, ale przebywają w gnieździe ok. 8 dni, jakkolwiek są zdolne do jego opuszczenia zaraz po wykuciu. Używanie zdolności do lotu następuje po 45–50 dniach.

Wędrówki

Odlot zielonki z lęgowisk trwa od końca lipca do połowy października. Przelot wiosenny jest równie słabo zauważalny, jak jesienny, ponieważ ptaki wędrują nocą i na ogół

pojedynczo, jakkolwiek spotykano niewielkie stadka, wyjątkowo liczące nawet 23 osobniki (wiosną w Turcji). Przelot wiosenny rozpoczynający się w Polsce już na początku kwietnia może trwać przez cały maj.

Zimowanie

Nie wiadomo dokąd dokładnie odlatują na zimę zielonki gniazdujące w Polsce. Zimowiska gatunku są słabo poznane ze względu na jego skryty tryb życia i aktywność wieczorno-nocną. Zielonka tylko wyjątkowo pozostaje na zimę w Polsce, o czym świadczy jedna obserwacja na Pomorzu Środkowym w styczniu 1987 r.

Pokarm

Podstawę diety zielonki stanowią owady wodne, pająki i inne bezkręgowce, rzadziej nasiona roślin wodnych. Żeruje w obrębie terytorium.

Występowanie

Siedlisko

Zielonka występuje na wszelkich płytkich zbiornikach wodnych, zarówno naturalnych (starorzecza, jeziora), jak i sztucznych (stawy rybne, torfianki, glinianki, zbiorniki retencyjne) z pasem szuwaru. Występowanie zielonki jest uzależnione od poziomu wody zapewniającego nie tylko bezpieczeństwo lęgów, ale również odpowiednią bazę pokarmową. Można ją określić jako ptaka rozległych trzcinowisk lub zespołu pałki wodnej – optymalnie z oczkami wody. W Polsce środkowej, wschodniej i południowej jest związana głównie ze stawami rybnymi, w Polsce północnej z jeziorami, zaś w Polsce północno-wschodniej z dolinami rzek.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1130 Ujścia rzek (estuaria)

1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)

3150 Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Zielonka jest gatunkiem monotypowym (nie wyróżniono podgatunków). Zwarty zasięg lęgowski zielonki obejmuje rozległe, niżowe obszary Europy Środkowej i Wschodniej oraz północną część Azji Środkowej. Natomiast w zachodniej i południowej Europie oraz w południowo-wschodniej Skandynawii znajdują się stanowiska wyspowe, znacznie oddalone od głównych lęgowski tego gatunku. Rozproszone i niewielkie tereny zimowiskowe są w południowej Europie i północnej Afryce, rozciągając się do środkowej Afryki. Ponadto zimuje w Iranie, Iraku i przypuszczalnie na Półwyspie Arabskim, a także w Pakistanie i północno-zachodnich Indiach.

Rozmieszczenie w Polsce

W Polsce zielonka zasiedla prawie cały niż, występuje jednak w znacznym rozproszeniu. Prawie zupełnie omija Pomorze Środkowe, znaczne rejonny Śląska, Kielecczyny i Lubelszczyzny oraz Suwalszczyznę. Najwyżej położone w kraju stanowisko lęgowe stwierdzono w Posadzie Leskiej na wysokości 340 m n.p.m. Na większości stanowisk notowano do kilku par, a większe populacje stwierdzono w dolinach górnej Narwi i Biebrzy oraz nad Zalewem Wiślanym i na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim. Największe zwarte stanowiska wykryto na Stawach Pietkowskich na Podlasiu, na Stawach Milickich w dolinie Baryczy i stawach w Siemieniu oraz na płytkich zarastających jeziorach: jez. Świdwie, jez. Oświn, jez. Łuknajno, a także w dolinach rzecznych – w dolinie Nidy i na Międzyodrze.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska Czerwona Księga Zwierząt (2001): NT gatunek niższego ryzyka, ale bliski zagrożenia

Status zagrożenia w Europie: S gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC 4

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEW

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Ok. 60% krajowej populacji zielonki występuje na stanowiskach objętych ochroną w formie parków narodowych – Narwiańskiego PN i Biebrzańskiego PN oraz rezerwatów przyrody – Jezioro Świdwie, Jezioro Łuknajno, Siedem Wysp i Stawy Milickie. Mniejsze stanowiska (liczące kilka par) są chronione w formie użytku ekologicznego (np. Bagno Morąskie) lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego (np. Stawy Siemieńskie).

Rozwój i stan populacji

Europejska populacja lęgowa zielonki oceniana jest na 35 000–140 000 p. Poza Rosją (10 000–100 000 p.) gatunek zasiedla najliczniej Austrię (12 300–22 000 p.), Rumunię (3000–6000 p.), Węgry (3000–5000 p.), Ukrainę (3500–4000 p.) i Białoruś (2000–3000 p.).

Nie wiadomo, czy areal zielonki w Polsce uległ znaczącym zmianom w ciągu ostatniego wieku oraz jakim tendencjom podlegała liczebność populacji lęgowej, gdyż wyniki dawnych ocen liczebności, uzyskane bez stymulacji magnetofonowej, nie są porównywalne z wynikami uzyskiwanymi obecnie za pomocą tej metody. Można tylko przy-

puszczać, że w niektórych regionach zielonka była w przeszłości gatunkiem liczniejszym niż obecnie. W latach 60. w dolinie Baryczy była przypuszczalnie trzykrotnie liczniejsza niż w latach 80., ale dekadę później (1991–1992) nie wykazano dalszego spadku liczebności. Z kolei na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim nie odnotowano znaczących różnic wielkości populacji zielonki pomiędzy latami 60., a połową lat 90. Wydaje się, że na stanowiskach o stabilnych warunkach siedliskowych nie występują znaczne wahania liczebności, natomiast wykazane przypadki drastycznych zmian liczebności na części stanowisk były spowodowane różnymi formami działalności człowieka. Zabiegi te, szczególnie nasilające się na obszarach z dużym udziałem stawów rybnych (środkowa, wschodnia i południowa Polska), mogą przyczynić się do spadku liczebności na jednych stanowiskach, z kolei zaniechanie takich prac może sprzyjać wzrostowi liczebności w innych miejscach. Takie przeciwstawne tendencje – często na sąsiednich stanowiskach, notowano np. w środkowo-wschodniej Polsce.

Na przełomie lat 80. i 90. wielkość krajowej populacji zielonki szacowano na 800–1300 p., a w końcu lat 90. liczebność jej oceniono na 1200–1800 p. Należy podkreślić, że w okresie tym panowały wyjątkowo korzystne dla zielonki warunki hydrologiczne (obfite opady wiosenne i letnie), które zbiegły się z intensywną ornitologiczną eksploracją terenową, ukierunkowaną na wykrywanie rzadkich gatunków ptaków.

Na następujących stanowiskach wykryto gniazdowanie co najmniej 1% krajowej populacji łęgowej: na jez. Oświn (60–90 p., 1996–1999), w dolinie Tyśmienicy (65 p., 1992), na jez. Świdwie (50–60 p., 1996–1998), na stawach Siemień (40–50 p.), na Bagnach Biebrzańskich (30–40 p., 1997), na Stawach Pietkowskich na Podlasiu (33–34 p., 1993), na Stawach Milickich w dolinie Baryczy (33 samce, 1993–1995), na obszarze proponowanym do sieci Natura 2000 Zlewnia Górnej Huczwy (30 p. w 2001) oraz na Międzyodrze (20–40 samców), na jez. Łuknajno (15–28 p., 1985), na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim (26–27 p., 1994–1995), w dolinie Nidy (ponad 20 p., 1992–1999), na Bagnach Nietlickich (12–15 p., 1994) i na jez. Drużno (poniżej 15 p., 1990–2000).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku intensyfikacji gospodarki stawowej, połączonej z pogłębianiem stawów, niszczeniem roślinności wynurzonej i likwidacją wysp na stawach hodowlanych;
- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku osuszania śródpolnych zbiorników wodnych;
- utrata siedlisk łęgowych w wyniku zmian reżimu hydrologicznego rzek, zmieniających częstość i długość zalewów w dolinach rzecznych;

- presja ze strony drapieżników, szczególnie niepokojący jest wzrost liczebności norki amerykańskiej. Choć wpływ tego czynnika nie został dotychczas w sposób wiarygodny określony, w najbliższym czasie może okazać się kluczowy dla funkcjonowania populacji omawianego gatunku, jak i wielu innych gatunków budujących gniazda na ziemi;
- wypalanie szuwarów (bezprawne).

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej Poradnika (str. 19).

Wyjątkowo niesprzyjające dla zielonki są suche wiosny, takie, jakie przeważały w Polsce do roku 1994, pogłębiając negatywne efekty dawnych działań melioracyjnych.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych;
- opracować i wdrożyć zasady przyjaznego ptakom pozyskiwania trzciny na zbiornikach wodnych;
- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- zaniechać deniwelacji powierzchni dolin rzecznych (zasypywania starorzeczy i zagłębień terenu okresowo wypełnionych wodą);
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- wykluczyć osuszanie torfowisk i niecek jeziornych;
- podjąć podtapianie przesuszonych szuwarów.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej Poradnika (str. 20).

Wskazane są wszelkie zabiegi utrzymujące lub przywracające odpowiednią strukturę siedlisk łęgowych zielonki, zwłaszcza rozległych płatów trzcinowisk oraz płatów patki wodnej zalanych płytką wodą (50–90 cm). Zalecany jest przynajmniej 15–20% stopień zarośnięcia roślinnością szuwarową zbiorników wodnych (stawy, starorzecza, gliniarki, żwirownie, zb. retencyjne) – optymalnie w postaci płatów trzcinowisk o szerokości 20–30 m, najlepiej zbudowanych z mozaiki kilkuletnich i młodych płatów trzciny.

W przypadku stanowisk położonych w trzcinowiskach bardzo ważne jest utrzymanie głębokości wody przynajmniej na poziomie 40 cm. Szuwary pozbawione wody nie zapewniają zarówno bezpiecznego łęgowiska, jak i zerowiska.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- sukces lęgowy w zależności od siedliska;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej;
- skuteczność czynnej ochrony gatunku.

Monitoring

- coroczne liczenie ptaków lęgowych na losowych powierzchniach rzędu 100 km². Metodyka do ustalenia;
- co 3 lata należy przeprowadzać liczenia na powierzchniach próbnych wyznaczonych w największych krajowych ostojach zielonki. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.
- BUCZEK T., JASZCZ Z., BUCZEK A. 1997. Dokumentacja przyrodnicza zespołu przyrodniczo-krajobrazowego „Stawy Siemieńskie”. Maszynopis. Urząd Wojewódzki w Lublinie.
- BUKACIŃSKI D., JABŁOŃSKI P. 1992. Awifauna lęgowa jeziora Łuknajno i terenów przyległych w latach 1982–1987. *Not. Orn.*, 33: 5–45.
- BUSSE P. 1991. Mały słownik zoologiczny. Ptaki. Warszawa, 396 s.
- CHMIELEWSKI S. – dane niepublikowane.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1980. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 2. Hawks to Bustards. Oxford, 687 s.
- DOMBROWSKI A. 2001. *Porzana parva* (Scopoli, 1769) – Zielonka. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, s. 178–180.
- DYRCZ A., OKULEWICZ J., WIATR B. 1973. Ptaki Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego w okresie lęgowym (z uwzględnieniem badań ilościowych na torfowiskach niskich). *Acta zool. cracov.*, 18: 399–474.
- GROMADZKI M., DYRCZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Gdańsk, 403 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their distribution and abundance. London, 903 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1996. Handbook of the Birds of the World. Vol. 3. Hoatzin to Auks. Barcelona, 821 s.
- KALSKI R. 1999. Ochrona i renaturalizacja regionu górnej Narwi – koncepcja i działania organizacji pozarządowej. W: Dembek W. (red.) Aktualna problematyka ochrony mokradel. Materiały Seminaryjne 43. IMUZ, Falenty.
- LEWARTOWSKI Z. 1992. Monitoring ornitologiczny w Dolinie Narwi na terenie NPK w warunkach maksymalnego piętrzenia wód przez jaz w Rzędzianach. Mscr., UW w Białymstoku.
- LEWARTOWSKI Z. 1996. Waloryzacja awifauny lęgowej doliny Górnej Narwi i konieczność jej ochrony. *Zesz. Probl. Post. Nauk Rol.*, 428: 123–139.
- LEWARTOWSKI Z., PIOTROWSKA M., PUGACEWICZ E. 1983. Ornitologiczna waloryzacja doliny Narwi na odcinku Suraz – Żółtki. *Nauka i Praktyka.*, 1–2: 133–155.
- LEWARTOWSKI Z., PUGACEWICZ E. 1992. *Porzana parva* (Scopoli, 1769) – Zielonka. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Warszawa, s. 156–157.
- MIAZGA M. 1997. Wstępna inwentaryzacja stanowisk wybranych gatunków chruścieli na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim. Praca magisterska. UMCS, Lublin.
- MIAZGA M. – dane niepublikowane.
- MIODUSZEWSKI W. 1999. Koncepcja renaturyzacji doliny Narwi na odcinku Żółtki – Rzędziany. W: Dembek W. (red.) Aktualna problematyka ochrony mokradel. Mat. Semin. 43, IMUZ, Falenty.
- NOWAKOWSKI J., DULISZ B. (red.) 1993. Waloryzacja przyrodnicza projektowanego terenu chronionego „Bagno Morąskie”. Mscr. – WOŚAiB. W. Woj. W Olsztynie.
- POLAK M., WILNIEWCZYC P. 2001. Ptaki lęgowe doliny Nidy. *Not. Orn.*, 42: 89–102.
- PUGACEWICZ E. – dane niepublikowane.
- PUGACEWICZ E. 1998. Aktualny stan awifauny lęgowej w dolinie Narwi na odcinku Rzędziany – Żółtki. Maszynopis. Białowieża.
- SIKORA A., CENIAN Z., PÓŁTORAK W., RYŚ A. (w druku). Awifauna lęgowa okolic Jeziora Oświn oraz jej zmiany w 20. wieku. W: Gromadzki M., Wiśniewski R. J. (red.) Jezioro Oświn i okolice – studium przyrodniczo-kulturowe.
- SOKOŁOWSKI J. 1972. Ptaki ziem polskich. Tom II. Warszawa, 457s.
- SZYMKIEWICZ M. – dane niepublikowane.
- STASZEWSKI A., CZERASZKIEWICZ R. 2000. Awifauna lęgowa rezerwatu „Świdwie” i okolic w latach 1990–1998. *Not. Orn.*, 41: 115–138.
- STASZEWSKI A. – dane niepublikowane.
- TACZANOWSKI W. 1882. Ptaki krajowe. Tom II. Kraków, 398 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F. (red.) 1994. Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.
- WALASZ K., MIELCZAREK P. (red.) 1992. Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985–1991. Wrocław, 522 s.
- WITKOWSKI J., ORŁOWSKA B., RANOSZEK E., STAWARCZYK T. 1995. Awifauna doliny Baryczy. *Not. Orn.*, 36: 5–74.

Andrzej Dombrowski